

سرشناسه: صدر، سید محمد باقر، ۱۹۳۵-۱۹۸۰ م. Sadr, Muhammad Baqir
المدرسة القرآنية يحتوى على التفسير الموضوعي للقرآن الكريم وبحوث في علوم القرآن ومقالات قرآنية. فارسی
عنوان و نام پدیدآور: سنت های تاریخی در قرآن کریم / سید محمد باقر صدر؛ مترجم سید جلال میرآقایی؛
ویراستار سعید فلاحي؛ [برای] پژوهشگاه تخصصی شهید صدر.
مشخصات نشر: قم: دارالصدر، ۱۳۹۹.

مشخصات ظاهری: ۲۴۷ ص.؛ ۲۱×۲۸ س.م.
شابک: ۱-۷۸۰۵۸۶-۹۶۴-۹۷۸-۳۰۰۰۰۰ ریال

وضعیت فهرست نویسی: فیا

کتابنامه. تفسیر -- فن. -- Technique, Interpretation, etc -- Criticism, Koran

تفاسیر شیعه -- قرن ۱۴. -- Shiite hermeneutics -- Qur'an -- ۲۰th century

قرآن -- بررسی و شناخت. -- Qur'an -- Surveys

قرآن -- علوم قرآنی. -- Qur'an -- Qur'anic sciences

اسلام -- مطالب گونه گون -- مقاله ها و خطابه ها. -- Addresses, essays, lectures -- Islam -- Miscellanea

میرآقایی، سید جلال، ۱۳۲۱-، مترجم. فلاحي، سعید (ویراستار). پژوهشگاه علمی تخصصی شهید صدر

رده بندی کنگره: ۵/۹۷۹ BP

رده بندی دیویی: ۱۷۱/۲۹۷

شماره کتابشناسی ملی: ۶۱۲۳۳۷۸

پژوهشگاه تخصصی شهید صدر

سنت های تاریخی در قرآن کریم

استاد شهید آیت الله سید محمد باقر صدر

مترجم: سید جلال میرآقایی

ویراستار: سعید فلاحي

ناشر: انتشارات دارالصدر

نوبت چاپ: اول، ۱۳۹۹

چاپ: شریعت

شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه

شابک: ۱-۷۸۰۵۸۶-۹۶۴-۹۷۸

قیمت: ۳۰۰۰۰۰ ریال

حق چاپ محفوظ

سنت‌های تاریخی در قرآن کریم

استاد شهید آیت الله سید محمد باقر صدر

مترجم: سید جلال میرآقایی

فهرست

مقدمه پژوهشگاه | ۱۱

فصل اول:

درآمدی بر روش تفسیر موضوعی

درس اول: مقصود از تفسیر «جزئی نگر» و «موضوع محور» | ۱۹

رویکردهای تفسیری | ۲۰

رویکرد جزئی نگر | ۲۱

رویکرد وحدت بخش یا موضوع محور | ۲۴

مقایسه بین دانش تفسیر و دانش فقه | ۲۵

تفاوت های دو رویکرد جزئی نگر و موضوع محور | ۲۸

۱- سلبی بودن رویکرد جزئی نگر و ایجابی بودن رویکرد موضوع محور | ۲۸

درس دوم: تفاوت های دو رویکرد و علت گزینش تفسیر موضوعی | ۳۳

توضیح تفاوت نخست | ۳۳

۲- تفاوت در سطح فرآورده‌های دورویکرد | ۳۴

منظور از «موضوع محور» بودن تفسیر | ۳۵

رویکرد موضوع محور در پژوهش‌های فقهی | ۳۶

ضرورت شیوه موضوع محور در دانش تفسیر | ۳۹

فصل دوم:

نظریه سنت‌های تاریخی در قرآن کریم

درس سوم: پرداختن قرآن به سنت‌های تاریخی | ۴۵

آیا قرآن داده‌هایی در زمینه سنت‌های تاریخ دارد؟ | ۴۶

آیا از قرآن انتظار می‌رود از سنت‌های تاریخی سخن بگوید؟ | ۴۸

سنت‌های تاریخی و وظیفه قرآن | ۴۹

درس چهارم: شیوه‌های قرآن در بیان سنت‌های تاریخ | ۵۷

۱- بیان اندیشه کلی سنت‌های تاریخ | ۵۸

۲- بیان مصادیق سنت‌ها | ۶۶

۳- تشویق به اندیشیدن در حوادث تاریخ | ۷۲

کشف سنت‌های تاریخ توسط قرآن | ۷۴

درس پنجم: ویژگی‌های سنت‌های تاریخ | ۷۷

۱- یک‌نواختی (تکرارپذیری) | ۷۷

۲- ربوبی بودن سنت‌های تاریخ | ۷۹

۳- نقش اراده انسان در سنت‌های تاریخی | ۸۴

قلمرو سنت‌ها در عرصه تاریخ | ۸۶

درس ششم: ویژگی‌های پدیده‌های موجود در قلمرو سنت‌های تاریخی | ۸۹

۱- رابطه پدیده با هدف | ۹۰

۲- رابطه عمل و جامعه | ۹۲

تفاوت عمل فرد و عمل جامعه | ۹۳

جامعه موجودی در برابر فرد نیست | ۹۸

درس هفتم: گونه‌های سنت‌های تاریخی در قرآن کریم | ۱۰۱

۱- قضیه شرطیه | ۱۰۱

۲- قضیه فعلیه | ۱۰۵

۳- سنت‌هایی در قالب رویکرد طبیعی | ۱۰۸

دین سنتی چالش‌پذیر | ۱۱۱

فصل سوم:

بررسی مصداقی نظریه: رابطه دین با جامعه و تاریخ

درس هشتم: دین و عناصر جامعه | ۱۲۱

فهم دین نیازمند فهم جامعه است | ۱۲۲

عناصر جامعه در آیه استخلاف | ۱۲۳

شکل‌های روابط اجتماعی | ۱۲۴

استخلاف، سنتی تاریخی | ۱۲۷

استخلاف، سنتی چالش‌پذیر | ۱۲۹

درس نهم: نقش انسان در حرکت تاریخ | ۱۳۳

درون‌مایه انسان، پایه حرکت تاریخ | ۱۳۳

فکرواراده درون‌مایه انسان | ۱۳۴

رابطه دگرگونی درون‌مایه انسان‌ها با دگرگونی وضعیت بیرونی | ۱۳۶

الگوی آرمانی، نقطه آغاز سازندگی انسان | ۱۳۷

انواع الگوهای آرمانی | ۱۴۰

۱- الگوهای پست | ۱۴۰

انگیزه‌های پذیرش الگوهای پست | ۱۴۰

۸ | سنت‌های تاریخی در قرآن کریم

یک. انس و عادت | ۱۴۱

دو. حاکمیت فرعون | ۱۴۳

درس دهم: الگوهای آرمانی پست و محدود | ۱۴۹

ماهیت دینی الگوهای پست | ۱۴۹

فروپاشی امت و افول الگوی پست | ۱۵۱

اقدامات تاریخی در برابر امت‌های ازهم‌پاشیده | ۱۵۳

۲- الگوهای برگرفته از آرمان‌های محدود | ۱۵۴

تعمیم الگوهای محدود | ۱۵۶

تعمیم افقی | ۱۵۶

تعمیم زمانی | ۱۵۸

مقایسه بین الگوهای پست و الگوهای محدود | ۱۶۰

مراحل دگرگونی الگوهای محدود | ۱۶۱

۳- الگوی آرمانی حقیقی | ۱۶۴

درس یازدهم: الگوی آرمانی حقیقی | ۱۶۷

خداوند، الگوی آرمانی انسان | ۱۶۷

تأثیر الگوی حقیقی بر حرکت بشر | ۱۷۱

تغییر کمی | ۱۷۱

تغییر کیفی | ۱۷۲

دین توحید و ستیز همیشگی با خدایان دروغین | ۱۷۵

شرایط پذیرش الگوی آرمانی حقیقی | ۱۷۸

جایگاه اصول دین در مسیر بشر | ۱۸۰

درس دوازدهم: نقش رابطه اجتماعی در حرکت تاریخ | ۱۸۳

مشکل رابطه انسان با طبیعت | ۱۸۴

راه حل مشکل | ۱۸۴

مشکل رابطه انسان با هم نوع | ۱۸۶

راه حل اسلامی مشکل | ۱۸۸

دیدگاه مادی گرایی تاریخی در حل این مشکل | ۱۸۸

درس سیزدهم: تأثیر متقابل در روابط اجتماعی | ۱۹۹

تأثیر متقابل روابط انسان با طبیعت در روابط انسان با انسان | ۱۹۹

تأثیر رابطه انسان و طبیعت بر رابطه انسان با هم نوع | ۲۰۰

تأثیر رابطه انسان با هم نوع بر رابطه انسان و طبیعت | ۲۰۱

تفاوت الگوی حق با الگوی فرعونی | ۲۰۳

گروه بندی جامعه فرعونی | ۲۰۴

عوض شدن جایگاه ها با عوض شدن رابطه | ۲۱۲

درس چهاردهم: نظریه قرآن درباره عناصر جامعه، پایه رویکرد تشریعی | ۲۱۵

دوره های سه گانه تاریخ | ۲۱۷

گفتاری اخلاقی درباره حب الله و حب دنیا | ۲۱۷

درجات محبت | ۲۱۸

درجات حب خدا | ۲۱۸

درجات حب دنیا | ۲۱۹

نمونه هایی از اقدام براساس حب دنیا | ۲۲۲

نمونه هایی از اقدام براساس حب خدا | ۲۲۳

طلاب و حب دنیا | ۲۲۶

درمان حب دنیا | ۲۳۱

نمایه ها | ۲۳۳

مقدمه پژوهشگاه

بالندگی امت اسلام همواره موهون تلاش‌های عالمان آگاه و زمان‌شناس بوده است. در این میان نقش آنان در دوران سیاه استعمار و استبداد اهمیت ویژه‌ای دارد، چراکه سال‌ها ستم و تبلیغات سوء استکبار سبب شده بود که بسیاری از فرزندان امت، باور خود به قدرت دینشان را از دست بدهند یا نمی‌توانستند تصور کنند که اسلام واقعاً چگونه می‌تواند پس از این همه تحول تمدنی و دگرگونی ابزارها و پیشرفت علم، زندگی آنها را سامان دهد. اینجا بود که بزرگ‌مردانی در میدان اندیشه به پا خاستند و در نبرد نظری و فکری با دشمنان امت اسلام، از مرزهای دین پاسداری کردند و با هوشیاری تمام به شناساندن مکتب اسلام و دفاع از تمامیت آن برآمدند. یکی از برجسته‌ترین چهره‌های معاصر در این عرصه، شهید والامقام آیت‌الله سید محمدباقر صدر بود که در نهضت فکری نوین اسلام نقشی بی‌بدیل ایفا کرد و توانست با آثار و افکار نوآورانه، عمیق و همه‌جانبه‌اش راه امت اسلامی را به سوی نهضت فکری فراگیر اسلامی هموار کند.

شهید سید محمد باقر صدر با برخورداری از نبوغی کم‌نظیر و به برکت تلاش‌های علمی خستگی‌ناپذیر و با احاطه بر ساحت گسترده معارف دینی، اندیشه اسلامی را با روشی نو ارائه کرد و پرسش‌های انسان معاصر را بر اساس مبانی اسلام پاسخ داد. او مکتب اسلام را با مکتب‌ها و اندیشه‌های تمدن مادی مدرن مقایسه کرد و با نقد دقیق و عمیق این مکتب‌ها، قدرت اسلام را برای سامان‌دهی همه ابعاد زندگی انسان به ظهور رساند و نشان داد که تنها اسلام است که می‌تواند زندگی سعادت‌مند دنیوی و اخروی انسان را تأمین کند.

هرچند چشم شب‌پرست، استکبار نتوانست مدت زیادی درخشش شهید صدر را تحمل کند و او تنها پس از ۴۶ سال زندگی در میان امت اسلامی، به دست ستمکاران رژیم بعث عراق به شهادت رسید، اما در همین مدت کوتاه، انبوهی از آثار کم‌نظیر را به جا گذاشت که نه تنها در دوران حیاتش، گنجینه فکری گران‌بهای بود که نقش مهمی در پیشرفت نهضت امت اسلامی داشت، بلکه هنوز هم به رغم گذشت چند دهه از شهادت او، همچنان تازه و راه‌گشاست و دست نیاز اندیشمندان و پژوهشگران به سوی آن دراز است.

از این رو و با توجه به اینکه همچنان مراکز علمی و پژوهشی از فکر و دانش او الهام می‌گیرند و ساحت اندیشه به آثار علمی و نوآوری‌های وی در همه عرصه‌های تحقیقی، محتاج است، پژوهشگاه تخصصی شهید صدر وظیفه خود دید که در اولین اقدام به شکلی درخور به احیای میراث علمی و فکری وی بپردازد. بنابراین با تحقیق دوباره آثار چاپ‌شده و افزودن آثار به چاپ نرسیده، مجموعه آثار شهید صدر را در ۲۱ جلد و با عنوان موسوعة الإمام الشهيد السید محمد باقر الصدر به چاپ رساند. سپس در گام بعد ترجمه این آثار به زبان‌های زنده را در دستور کار خود قرار داد. در این میان بی‌شک زبان فارسی از

اولویت ویژه‌ای برخوردار بود. هرچند پیش از این برخی از کتاب‌های استاد شهید به زبان فارسی ترجمه و منتشر شده بود - که باید از همه مترجمان عالی‌قدری که در این زمینه تلاش‌های ارزشمندی کردند تشکر و قدردانی کرد - اما بیشترین آثار ویژگی‌های مطلوب ترجمه امانت‌دار و گویا و رسا را نداشتند؛ افزون‌براین، همین ترجمه‌ها نیز در بسیاری از مراکز فرهنگی و علمی در دسترس علاقه‌مندان نبود. از این رو پژوهشگاه بر آن شد که تألیفات شهید صدر را - به استثنای تألیفات تخصصی حوزوی - به شیوه‌ای صحیح و توسط گروهی از مترجمان زبده به زبان فارسی برگردانده و در اختیار اهل فضل و علم قرار دهد. در این ترجمه‌ها سعی وافر بر آن بوده است که امانت و دقت در نقل آرا و افکار به خوبی رعایت شود؛ علاوه بر آن، گویایی و شیوایی آن‌ها نیز در حد مطلوب فراهم باشد. پس از پایان کار ترجمه، تطبیق ترجمه با متن عربی و ویرایش‌های محتوایی و صوری با دقت تمام انجام گرفت. همچنین منابع یا توضیحاتی توسط گروه تحقیق به متن افزوده شد. افزوده‌های نویسنده یا مترجم در پاورقی، با درج عنوان مشخص شده و توضیحات و منابع افزوده شده از سوی گروه تحقیق پژوهشگاه بدون عنوان آمده است تا مطالب از یکدیگر متمایز باشد. البته از آنجا که عمده عنوان‌های موجود در بخش‌ها از سوی گروه تحقیق به متن اضافه شده، برای حفظ یکدستی متن از گروه استفاده نشده است.

شایان ذکر است که فرآیند تحقیق و پژوهش در آثار استاد شهید آیت‌الله سید محمد باقر صدر و به‌سازی ترجمه‌های این آثار همچنان ادامه دارد و از این رو گروه تحقیق پژوهشگاه از نظرات پژوهشگران گرامی و خوانندگان محترم در این راستا استقبال می‌کند.

کتاب سنت‌های تاریخی در قرآن کریم

کتاب پیش رو گفتارهایی تفسیری از استاد شهید آیت‌الله سید محمدباقر صدر است. وی این درس‌ها را پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران و بنا بر ضرورت‌های پیش‌آمده در عرصه سیاسی اجتماعی عراق و جهان اسلام ارائه کرد. شهید صدر بدین منظور دو روز در هفته (سه‌شنبه و چهارشنبه) درس خارج فقه خود را تعطیل کرد و به جای آن به موضوع تفسیر قرآن کریم پرداخت. هدف از این سخنرانی‌های عمومی تقویت ارتباط رهبری دینی و مردم و ایجاد زمینه آگاهی بخشی و روشنگری از سوی مرجعیت بود. نخستین جلسه سخنرانی از این مجموعه در تاریخ سه‌شنبه ۱۷ جمادی‌الاولی ۱۳۹۹، مصادف با ۲۸ فروردین ۱۳۵۸ و آخرین جلسه در چهارشنبه ۴ رجب ۱۳۹۹ مصادف با ۹ خرداد ۱۳۵۸ برگزار شد. اساتید و طلاب حوزه‌های علمیه و همچنین عموم مردم از این سخنرانی‌ها استقبال کردند و نوارهای آن به شکلی بی‌سابقه تکثیر و در میان مردم منتشر شد.

با وجود اینکه مخاطب این سخنرانی‌ها تنها طلاب درس خارج نبودند، محتوای این دروس همچون سایر آثار استاد شهید آیت‌الله سید محمدباقر صدر از اتقان و نوآوری ویژه‌ای برخوردار است. محور اصلی در این گفتارهای تفسیری سنت‌های تاریخی در قرآن کریم است که شهید صدر به ژرفا و فراگیری شگفتی به آن می‌پردازد، اما این کتاب بیش از آنکه کتابی درباره سنت‌های تاریخی باشد، در واقع بیانگر روشی نو و بی‌سابقه برای تفسیر موضوعی است که شهید صدر خود آن را روش استنطاق نامیده است؛ روشی که او با پی‌ریزی آن سطح پژوهش‌های علمی در این عرصه را به مرحله‌ای جدید وارد می‌کند.

شهید صدر بحث خود را با مقدمه‌ای درباره دانش تفسیر و مکتب‌های گوناگون آن و تبیین ویژه دورویکرد تفسیری آغاز می‌کند؛

رویکرد جزئی‌نگر و رویکرد موضوع‌محور. منظور از رویکرد جزئی‌نگر تفسیری است که آیات قرآن را یکی پس از دیگری بررسی می‌کند و در هریک از آیات یا بخش‌های قرآنی با ابزارهای معتبر استنباط به تبیین دلالت‌های آن بخش قرآنی می‌پردازد. تفسیر موضوع‌محور نیز روشی است که مفسر در آن، پژوهش خود را از واقعیت زندگی بشری آغاز می‌کند و می‌کوشد موضوعی اعتقادی، اجتماعی یا هستی‌شناسانه را محور پژوهش و بررسی در قرآن قرار دهد و این موضوع‌ها را در پرتو آن تبیین کند. هدف تفسیر وحدت‌بخش و موضوع‌محور، تبیین دیدگاه قرآن و به تبع آن اسلام، در یکی از موضوع‌های زندگی یا هستی است. بنابراین دستاوردی که از فرآیند تفسیر موضوعی به دست می‌آید، نظریه‌ای قرآنی درباره یکی از موضوعات بزرگ و اساسی حیات بشری است.

شهید صدر سپس با ترجیح رویکرد موضوع‌محور، سعی می‌کند این روش را در موضوع «سنت‌های تاریخی در قرآن کریم» پیاده کند و با بررسی ابعاد گوناگون این موضوع و تبیین ویژگی‌ها و انواع سنت‌های تاریخ در قرآن، نظریه‌ای قرآنی را در این عرصه به دست دهد. سپس به بررسی یکی از مهم‌ترین مصادیق سنت‌های تاریخی در قرآن، یعنی دین و رابطه آن با جامعه و تاریخ می‌پردازد. در جلسه پایانی، شهید صدر به گفته خود، به جای خردها، دل‌ها را مخاطب قرار می‌دهد و با مضامینی شگفت و تأمل‌برانگیز از محبت خدا و دنیا سخن می‌گوید. با توجه به روند این سخنرانی‌ها، کتاب پیش رو در سه فصل تنظیم شده است:

فصل اول: درآمدی بر روش تفسیر موضوعی؛

فصل دوم: پیاده‌سازی روش در نظریه سنت‌های تاریخی؛

فصل سوم: بررسی مصداقی نظریه در موضوع رابطه دین با تاریخ و جامعه.

افزون بر فصل بندی، پاورقی‌ها و همه عنوان‌های بحث نیز از سوی گروه تحقیق افزوده شده است؛ از این رو برای حفظ یکدستی متن، این موارد متمایز نشده و در قلاب [] قرار نگرفته‌اند.

هرچند این اثر پیش از این بارها با نام‌های گوناگون و به زبان‌های مختلف ترجمه شده بود، به دلایل گوناگون ترجمه دوباره آن به شکلی دقیق و روان بایسته می‌نمود. به همین دلیل گروه تحقیق، بار دیگر برای دقت و اطمینان هرچه بیشتر، همه نوارهای صوتی موجود را چندباره بررسی و متنی پیراسته از خطا و افتادگی آماده کرد. پس از تدوین دقیق متن عربی، در ترجمه اثر نیز با بازبینی‌های مکرر تلاش شد که متن ترجمه شده به بیشترین حد ممکن به محتوای کتاب عربی وفادار باشد.

امیدواریم خداوند متعال این تلاش را بپذیرد و همه دست‌اندرکاران را با پاداش کریمانه‌اش بتوازد، که او شنوا و اجابت‌گراست.
پژوهشگاه تخصصی شهید صدر